

חידוש פולמוס החלוקה: השלכות מלחמת ששת הימים על הפוליטיקה הישראלית ומעמדה הבינלאומי של ישראל

שלמה אבינרי

רקע

מלחמת ששת הימים שינתה באופן חד וברור את מעמדה האסטרטגי של מדינת ישראל במזרח התיכון. ממדינה קטנה המצליחה אמנם להגן ולשמור על קיומה למרות הסכנות האורבות לה מכול שכנותיה הנהנות מגיבוי סובייטי ומעושר הנפט, היא הפכה למעצמה אזורית שאין ספק בעדיפות כוחה הצבאי. המלחמה גם הבהירה לעולם הערבי, אם כי לא תמיד במפורש, כי אין לו היכולת לחסל את מדינת ישראל. גם הקשיים שעמדו מול ישראל במלחמת יום הכיפורים לא שינו באופן יסודי עובדה זו. מלחמת ששת הימים העמידה את ישראל על מפת העולם בצורה דרמטית ומהפכנית, העניקה לה עומק אסטרטגי, מרחב תמרון ומעמד שלא היה לה קודם לכן בדעת הקהל העולמית, בקרב קברניטי המדיניות הבינלאומית ובציבורים היהודיים בעולם כולו. היה לכך מחיר – ניתוק היחסים הדיפלומטיים מצד הגוש הסובייטי ולאחר מכן מצד מדינות באפריקה – אולם המאזן החיובי היה ברור לכול.

מעבר להיבטים אלה, שנדונו בעשרות אם לא במאות ספרים ובאלפי מאמרים שפורסמו בארץ ומחוצה לה, היו למלחמת ששת הימים ולתוצאותיה השלכות מרחיקות לכת על השיח הפוליטי והמבנה הפנימי של ישראל, כמו גם על מעמדה הבינלאומי. למרות שלא הייתה זו כוונתה של ישראל בהחלטתה לצאת למלחמה, תוצאותיה פתחו מחדש את הדיון בסוגיה של חלוקת ארץ ישראל – סוגיה שהייתה אחת מנקודות המחלוקת העיקריות של היישוב היהודי בארץ ובתנועה הציונית בשנים הקריטיות שבין המלצות ועדת פיל (1938) ובין החלטת החלוקה של עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947. עוצמת החרדות ערב המלחמה ב־1967, כמו גם עוצמת הניצחון, הסיחו את הדעת מתהליך זה, שמשמעותו התבררה רק בהדרגה ולעיתים לא הופנמה לחלוטין.

שאלת החלוקה אחרי מלחמת העצמאות

נדמה היה כי הוויכוח על רעיון החלוקה שפילג את התנועה הציונית בא על סיומו המעשי, אם לא התיאורטי, עם תום מלחמת העצמאות. הצורך להגן על המדינה הצעירה והחלשה, אתגר עליית ההמונים וקיבוץ הגלויות דחקו את הוויכוח לשולי השיח הפוליטי. גם מי שהתנגדו לרעיון החלוקה, בייחוד בימין הרוויזיוניסטי, קיבלו בדיעבד את המציאות שנוצרה בעקבות מלחמת העצמאות כפסק דינה של ההיסטוריה, שהאירה את פניה לעם ישראל לאחר זוועות השואה. אפילו המושג הגיאוגרפי "ארץ ישראל", משאת נפשה של הציונות, נדחק בתודעה הציבורית מפני המושג "מדינת ישראל", שסימל את חידוש הריבונות במולדתו ההיסטורית של העם היהודי.

מצדדי החלוקה נימקו בשעתם את תמיכתם בה בצמד נימוקים שבאו מתחומים מנוגדים: עקרונות אוניברסליים מצד אחד ושיקולי ריאלי-פוליטיק מצד שני. בהקשר האוניברסלי נטען כי התביעה למדינה מבוססת על זכות ההגדרה העצמית של העם היהודי, וכי מרגע שהוא תובע את זכות ההגדרה שלו, הוא אינו יכול לשלול זכות זו מן הזולת, וספציפית מן האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל; בהקשר של הריאלי-פוליטיק, היה ברור כי הקמת מדינה עברית תתאפשר אך ורק תוך כדי קבלת תימוכין בינלאומיים – מדיניים, דיפלומטיים, משפטיים וייתכן גם ביטחוניים – ואלה לא יינתנו אם התנועה הציונית תתבע ריבונות על כל שטחה של ארץ ישראל ועל הרוב הערבי שהיה אז בארץ. שתי מערכות נימוקים אלה היטו את הכף בוויכוח הפנימי בתנועה הציונית. נדמה כי השגת העצמאות בתש"ח, כמו גם תוצאות המלחמה, אישרו בדיעבד, במבחן המעשה ההיסטורי, את צדקת נכונותו של היישוב היהודי להסכים לפשרה.

הימין הרביזיוניסטי לא קיבל מעולם החלטה פורמלית המבטלת את תמיכתו בשלמות הארץ, אבל התנהגותו הפוליטית המעשית הוכיחה כי גם הוא ראה בהקמת המדינה בארץ ישראל המחולקת הישג היסטורי אדיר לעם היהודי. בין 1949 ל-1967 לא תבעה אף מפלגה בימין הפוליטי בישראל לשנות את קווי שביתת הנשק על ידי מלחמה יזומה ולצאת אליה כדי לשחרר את שטחי ארץ ישראל שנותרו בשליטה ערבית. גם לא הועלתה דרישה לשחרר את העיר העתיקה של ירושלים או הכותל המערבי, את חברון ומערת המכפלה או את יריחו ושכם, וזאת למרות שירדן לא עמדה בהתחייבויותיה לתת גישה חופשית למקומות הקדושים או להר הצופים. אין נאום אחד של מנחם בגין שתבע זאת, ותנועת החרות, שיזמה הפגנות המוניות נגד הסכם השילומים עם גרמניה, שאיימו להידרדר לאלמוות, מעולם לא יזמה הפגנה למען שחרור שטחי המולדת שנשארו מחוץ לתחומה של מדינת ישראל. המאבק הקיומי והבינלאומי, הצורך לשמור על האחיזה אפילו רק במערב ירושלים ואתגר קיבוץ הגלויות האפילו על משאלות לב, שיש להניח שלא נעלמו מן העולם בחוגי

תנועת החרות (כמו גם במפלגת אחדות העבודה), אבל הנושא לא הפך למוקד של מחלוקת פוליטית ב־19 השנים הראשונות של קיום המדינה. יתרה מזאת, ניתן להניח במידה לא קטנה של ודאות, שאם מדינות ערב היו מוכנות להפוך את הסכמי שביתת הנשק (שהיו לפי טבעם ולשונם זמניים) להסכם שלום קבוע עם מדינת ישראל על בסיס קווי 1949, רוב גדול בציבור ובכנסת היה מסכים לכך ורואה בכך את הישגה השני במעלה של הציונות לאחר עצם הקמת המדינה. ככול הנראה, תנועת החירות הייתה מצביעה נגד הסכם כזה, בליווי נאומים חוצבי להבות, או אולי נמנעת בהצבעה (כי קשה להצביע נגד הסכם שלום שהיה מקבע את קיומה של מדינת היהודים ואת הלגיטימיות שלה). בכול מקרה, הסכם כזה היה מתקבל כגושפנקה היסטורית לניצחונה של ישראל במלחמת העצמאות. במלים אחרות: הוויכוח הפנימי על החלוקה הגיע לסיומו, מה עוד שהתוצאות הגיאוגרפיות והדמוגרפיות של מלחמה העצמאות היו נוחות יותר למדינת ישראל מן הגבולות שנקבעו בתוכנית החלוקה של האו"ם.

מלחמת ששת הימים והשלכותיה

כל זה השתנה דרמטית בעקבות מלחמת ששת הימים. בטווח המידי, היו אז בדעת הציבור, כמו גם בקרב קובעי המדיניות, שתי גישות סותרות באשר לעתיד לקרות: מצד אחד, רווחה ההשקפה כי לאחר ניצחון מוחץ כזה יתרחש מהפך בעולם הערבי, שיבין כי אין בכוחו להביס את ישראל, ואז תעלה נכונות ערבית להסכם שלום עם ישראל; מצד שני, ולאור מה שאירע לאחר מערכת סיני ב־1956, קינן בלב רבים החשש כי תרחיש דומה עשוי לחזור על עצמו, דהיינו, שכתוצאה מלחץ בינלאומי תיאלץ ישראל לחזור לקווי שביתת הנשק ללא הסכם שלום.

שני התרחישים לא התממשו, ובמהלך השנים שעברו מאז הלך ונתקבע סטטוס קוו חדש, שלא נתפס כיציב או אפילו כלגיטימי, לא בישראל ובוודאי לא בזירה הבינלאומית; אבל נוצרה מציאות חדשה של שליטה ישראלית על שטחי ארץ ישראל, ששינתה את התודעה ואת השיח הפוליטי במדינת ישראל. לקח זמן עד שהמשמעות של המצב החדש חלחלה לתודעה, ואז נפתח מחדש הוויכוח על החלוקה, אך הפעם בתנאים שונים לחלוטין מן הוויכוח שלפני תש"ח. ישראל שלטה עתה בכול שטחי ארץ ישראל המנדטורית, וברור כי יש הבדל עצום בין תביעה לשטח שאין שולטים בו ובין נכונות לוותר עליו כאשר הוא תחת שליטה. הוויכוח על החלוקה חודש הפעם מנקודת מוצא של עוצמה.

את תחילת חידושו של הוויכוח ניתן לראות בשאלה שהיא לכאורה טכנית – האם מדובר בשטחים כבושים או משוחררים. הוא קיבל משמעות עמוקה עוד יותר בשימוש הלשוני שכינה את שטחי הגדה המערבית בשם יהודה ושומרון – שמות

שלא היו בשימוש בתקופה המנדט הבריטי (אז דובר על "המשולש" – שכם, ג'נין, טול כרם – ועל הר חברון).

אלה לא היו רק ויכוחים טרמינולוגיים. ההתפעמות שאפפה אחרי יוני 1967 את כל שכבות הציבור בארץ והמפגש המרגש לא רק עם העיר העתיקה, הכותל המערבי ומערת המכפלה, אלא עם מה שהיה היסטורית מכורתו של עם ישראל, הותירו את רישומם הפוליטי. תנועת החרות, שנציגיה ישבו בממשלת הליכוד הלאומי שהוקמה ערב מלחמת ששת הימים, גילו שעמדותיהם, שהיו נחשבות כאנכרוניסטיות והזויות לו היו מושמעות לפני 1967, הפכו לריאליות. הכותל המערבי, מערת המכפלה ויריחו, שכמעט ולא היו קיימים בתודעה הישראלית הקונקרטי בין 1949 ל-1967 (חוץ מאשר בשיעורי התנ"ך או ההיסטוריה), הפכו לנגישים וממשיים.

כאן חל המהפך הפוליטי העמוק, שנתן עדנה לימין הפוליטי וסייע לעלייתו, ובסופו של דבר להישארותו הנמשכת בשלטון. כאמור, יש הבדל מהותי בין לא לתבוע מלחמה יזומה כדי לשחרר את הכותל המערבי או את מערת המכפלה ובין אי-הנכונות לוותר עליהם כאשר שולטים בהם. במציאות של 2017 – חמישים שנה ושני דורות לאחר מלחמת ששת הימים – ויתור על חלקים ממולדתו ההיסטורית של העם היהודי הוא מהלך שונה לגמרי מאשר ההסתפקות במדינה בחלק מארץ ישראל, כפי שהייתה המציאות לפני 1967.

במקביל, מפלגות השמאל, שהביעו מאז 1967 נכונות לפשרה טריטוריאלית, ולאחר מכן גם נכונות להסכים למדינה פלסטינית בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, שינו בהדרגה ומבלי משים את מעמדם בחלקים לא קטנים של הציבור. מפא"י ולאחריה מפלגת העבודה, שהוקמה כאיחוד של שלוש מפלגות הפועלים, היו מזהות מאז תש"ח עם הקמת המדינה, עם ההגנה עליה ועם ההישג המדהים של עליית ההמונים (על כל פגמיו). דוד בן-גוריון נתפס, לעתים במושגים משיחיים כמעט, כמגלם את קוממיות ישראל וריבונותה ואת הדאגה לביטחון המדינה ותושביה. במציאות החדשה שלאחר 1967, ככול שמפלגות השמאל סיגלו את פתרון שתי המדינות, הן נתפסו, לא בבת אחת אך בהדרגה מתמשכת, כלא כל כך פטריוטיות, ואילו הימין, שנחשב לפני 1967 במידה לא קטנה כלא רלוונטי, הפך לנושא דגלה המובהק של הצינונות ומבטא הריאליזם המדיני.

לזאת יש להוסיף את השינוי שחל בעקבות 1967 באוריינטציה הפוליטית של המפלגה הדתית-לאומית (המפד"ל), שעמדותיה המדיניות היו תמיד מתונות וזהירות ולכן היוותה שותף קואליציוני נוח למפא"י. בוויכוחים בין האקטיביזם של בן-גוריון למתנינות היחסית של משה שרת, המפד"ל תמכה בדרך כלל בשרת, ונזהרה תמיד לא לזהות את מדינת ישראל עם מימוש החזון המשיחי – שנותר לעתיד לבוא בידי הקב"ה.

ההתפעמות ממלחמת ששת הימים הפכה בהדרגה את המפד"ל, ובייחוד את דור הצעירים שבה, לחוד החנית של הימין הפוליטי, ו"גוש אמונים" הפך לסמלה של ההתיישבות ביהודה ושומרון ולנחישות שלא לוותר על שטחי מולדת, שעתה נוסף להם גם נופך משיחייגאולתי ברור. כך הפכו המפד"ל, וגלגולה המאוחר במפלגת "הבית היהודי", לשותף טבעי של הליכוד, ולאחר מכן אפילו לשותף רדיקלי יותר לחזון ארץ ישראל השלמה.

השלכות המלחמה על הזירה הבינלאומית

כשם שהמציאות החדשה אחרי 1967 שינתה בהדרגה את השיח הפוליטי בישראל והעניקה יתרון לימין, כך התרחשו תהליכים מקבילים בדימויה הבינלאומי של ישראל ובדרך שהסכסוך הערביישראלי נתפס בדעת הקהל העולמית ובקרב מעצבי מדיניות. ניצחונה המדהים של ישראל במלחמת ששת הימים זכה תחילה לתמיכה כמעט גורפת במערב הדמוקרטי. העובדה שברית המועצות תמכה במדינות ערב רק חיצה את התמיכה בישראל, שנתפסה כמאוימת הן על ידי הערבים והם על ידי הסובייטים. ההיבט הסמלי של איחוד ירושלים זכה לסיקור אוהד ולעתים מרגש בכלי התקשורת במערב גם בגלל הממד ההיסטורי, ולעתים הדתי, הכרוך בו. נכונותה של ישראל לשלום והסירוב הערבי העיקש לקדמו, כפי שבא לידי ביטוי ב"שלושת הלאווים" של ועידת הפסגה הערבית בח'רטום בספטמבר 1967 (לא לשלום עם ישראל, לא להכרה בה, לא למשא ומתן עמה), רק העמיקו את ההבנה לישראל המאוימת ואת התמיכה בה, מול ביקורת על התוקפנות הערבית. זאת ועוד, למרות שהחלטת מועצת הביטחון 242 הצהירה במפורש כי רכישת שטחים בכוח אינה קבילה, המשך האחיזה הישראלית בשטחים שנכבשו ב-1967 נתפס כמהלך זמני עד להבשלת התנאים להסכם שלום. אייסיפוח השטחים על ידי ישראל (חוץ ממזרח ירושלים) נתפס גם הוא כהסכמה ישראלית במובלע לזמניותה של השליטה בהם עד להשגת שלום, שבמסגרתו יוכרע העניין בהסכמת הצדדים. אבל ככול שהסטטוס קוו הלך ונעשה קבוע יותר וככול שהתרחבה ההתיישבות היהודית בשטחים והתגברה ההתנגדות הפלסטינית להמשך השליטה הישראלית בהם, החלה להשתנות בהדרגה הדרך בה נתפס הסכסוך במערב הדמוקרטי, בייחוד בהיבטו הישראלי-פלסטיני. ניצחונו החוזר של הימין בבחירות בישראל, רצח ראש הממשלה יצחק רבין ועלייתו לשלטון של מפלגות ותנועות שהתנגדו להסכמי אוסלו, העניקו רוח גבית לתפיסה כי אחיזתה של ישראל בשטחים אינה זמנית ואינה מונעת רק משיקולי ביטחון; אדרבא, יש להמשיך את השליטה בהם ובתושביהם הפלסטינים מסיבות אידיאולוגיות עקרוניות.

ממשלות ודעת הקהל במערב גינו את הטרור הפלסטיני שהופעל נגד ישראל, אך מדינות כמו בריטניה וצרפת, שסבלו מטרור במושבותיהן – בקניה ובקפריסין,

באלג'יריה ובהודו-סין – ובסופו של דבר נסוגו משליטתן הקולוניאלית, ראו בקורה בשטחים שנכבשו על ידי ישראל משהו דומה לזה שהתנסו בו בעצמן. אין גם ספק שהתגברות המאמץ ההתיישבותי בשטחים אלה העמיקה את נטייתן של אותן מדינות לראות בכך אנלוגיה להיסטוריה הקולוניאלית שלהן.

במקביל חל כרסום בתמיכתה של דעת הקהל הכללית במערב בישראל, כרסום שנבע במידה לא קטנה ממה שהצופה הממוצע נחשף לו. אם ערב מלחמת ששת הימים הציבור במערב נחשף לדברי רהב ערביים על סופה הקרב של מדינת ישראל וזריקת תושביה לים, הרי עשרות שנים של חשיפה לאירועים בהם הופיעה ישראל כמעצמה צבאית חזקה מול אוכלוסייה פלסטינית אזרחית המתמודדת עם כיבוש צבאי, הפכו את המשוואה של דוד וגוליית על פיה. בלשון אחר: הסכסוך הבין-מדינתי בין ישראל הקטנה המאווימת על ידי ברית של מדינות ערביות, הפך לסכסוך בין ישראל, שנתפסה כמעצמה כובשת, ובין עם קטן, ממנו היא מונעת את זכות ההגדרה העצמית.

ההקבלה שנעשתה לעתים בין ישראל לדרום אפריקה לא התקבלה תחילה אלא על ידי שוליים קיצוניים בשמאל הרדיקלי. אולם, מציאות של עשרות שנים בהן חלים חוקים שונים על ישראלים ופלסטינים בשטחי יהודה ושומרון, לא יכלו להתקבל באהדה גם בקרב ידידי ישראל המובהקים. בניגוד למה שנאמר לעתים על ידי גורמים ישראליים, כמעט ואין דה-לגיטימציה של ישראל בדעת הקהל או בקרב קובעי המדיניות במערב, אך לעומת זאת, אין הסכמה ללגיטימיות של המשך השליטה הישראלית במיליוני פלסטינים וגם אין שום דרך למצוא תמיכה בדעת הקהל המערבית במפעל ההתיישבות שהלך והתרחב ולבנייה המסיבית בשטחים. מאומה מאוימת בעבר, נתפסת ישראל כיום יותר ויותר כקלגס אלים. המאבק בטרור, המשותף לישראל ולקהילה הבינלאומית, אינו יכול להתעלם מכך שיש הבדל בין מפגע בלונדון או בפריז, שהוא לעתים אזור חווה זכויות במדינתו, ובין פלסטיני שהוא, משפחתו ואומתו מצויים תחת שליטה ישראלית. בעוד שאין במערב הסכמה לטרור, ערכיה של הדמוקרטיה המערבית לא מאפשרים הסכמה עם המשך השליטה הישראלית בשטחים. התמיכה שיששראל זוכה לה לעתים מצד גורמי ימין קיצוניים ואנטי-אסלאמיסטיים או אפילו חצי פשיסטיים, במערב, רק מעמיקה את הפער בינה ובין הדמוקרטיות המערביות.

למצב זה יש כמובן השלכות אסטרטגיות מרחיקות לכת. ישראל היא ללא ספק המעצמה החזקה במזרח התיכון. למרות אתגר הטרור הפלסטיני, אין כיום, בניגוד למצב שלפני 1967, איום ערבי קיומי עליה. אבל כאשר במשוואה שבין ישראל לפלסטינים רואים רבים בפלסטינים עם מדוכא ובישראל מדינה וצבא מדכאים, יש לכך השלכות על מעמדה הבינלאומי, במיוחד בשכבות האינטליגנציה במערב (שהן, ולא האוכלוסייה הרחבה, מתעניינות בסוגיות בינלאומיות).

גם יהודים רבים, ובייחוד צעירים, שללא ספק מזדהים עם מדינת ישראל וקיומה, מתקשים להזדהות עם מדיניות של המשך השליטה בפלסטינים, ובחורים לעתים להתנתק מזיקה לישראל גם ללא יציאה פומבית בביקורת נגדה. בדרך זו נחלש הנכס הפוליטי החשוב כל כך של תמיכה בישראל מצד יהדות התפוצות, ובמיוחד בארצות הברית, כמרכיב בחוסנה האסטרטגי ובעוצמתה של מדינת ישראל.

הסכמי השלום של ישראל עם מצרים וירדן, שמחזיקים מעמד גם בתנאים הלא קלים של התהפוכות בעולם הערבי, והיחלשותן של מדינות עוינות כסוריה ועיראק, הביאו לכך שאין כיום סכנה של התנגשות צבאית עם צבא ערבי המאיים על ישראל. במקביל, המשך השליטה בשטחים ומפעל ההתנחלויות מביא לאובדן התמיכה בישראל במערב. ישראל כמבצר מבודד יכולה אמנם לעמוד מול אויביה ולהביסם, אבל אחת ממטרות הציונות – להיות חלק ממשפחת העמים – עשויה להיפגע קשות כאשר הדברים יגיעו לעימות מזוין בעתיד, והתמיכה בישראל במערב תהיה אז רפה ולא תשתווה לתמיכה הגורפת לה זכתה ב־1967 – תמיכה שהייתה נכס אסטרטגי עצום לישראל בהצגתה את מדינות ערב כתוקפן.

ניסיונות החרם על ישראל של BDS נכשלים ברובם, וייכשלו גם בעתיד, אך עצם הופעתם ובולטותם פוגעים במדינה: חלק מהגופים הפעילים במסגרת תנועת החרם אמנם אינם מבחינים בין מדיניותה של ישראל בשטחים ושליטתה בהם לבין עצם קיומה של מדינת ישראל, ושוללים את שניהם, אך ככלל, תנועת החרם מתמקדת בשליטה הישראלית בשטחים ולא בעצם קיומה של המדינה. יתר על כן, לגינוי פה אחד של מועצת הביטחון של האו"ם את מפעל ההתנחלויות אין אולי השלכות אופרטיביות מידיות, אבל גם הוא פוגע ללא ספק בישראל. קשירת תופעה זו באנטישמיות היא כמובן אבסורד, שכן אין בה הסבר לשאלה מדוע זכתה ישראל לתמיכה משמעותית כל כך ב־1967, ואילו היום מדיניותה זוכה לביקורת רבה גם מצד ידידיה. ספק אם יש היום יותר אנטישמיות מאשר ב־1967, וגם אם נרשמת עליה במספר התקריות האנטישמיות המדווחות, מדובר בביטויים הגלויים שלה ולא בהכרח במהותה או בהיקפה.

בכול אלה טמון פרדוקס אכזרי: מצד אחד, מלחמת ששת הימים הביאה לחידוש הפולמוס הפנימי בישראל על חלוקת הארץ והעניקה עוצמה למתנגדיה ולחסידי ארץ ישראל השלמה. היא גם העלתה אותם לשלטון ואפשרה להם לבצע, כמעט ללא התנגדות פנימית משמעותית, מפעל התיישבות רב־ממדים בשטחים; מצד שני, אותה מציאות עצמה החלישה את מעמדה הבינלאומי של ישראל והפכה את התמיכה לה זכתה ב־1967 לביקורת, אפילו בקרב ידידיה.

לכך יש להוסיף עוד התפתחות בתחום הפנימי, שיש לה השלכות חיצוניות: המשך השליטה הישראלית בשטחים שינה במידה לא קטנה את אופיו של צה"ל – מצבא שמגן על מולדתו לצבא שחלק ניכר מחייליו עסוק בשיטור מול אוכלוסייה

כבושה. לפני 1967 היה מספר המסרבים להתגייס לצה"ל זעום והצבא השכיל להתמודד עם מקרים בודדים אלה בתבונה ובתחכום. המציאות כיום שונה, ומספר סרבני השירות בשטחים עולה (וכך גם מספרם של סרבני הימין המתנגדים לפינוי התנחלויות). התשובה המשפטית והמינהלית לתופעה זו אינה ממצה את האתגר, כי היא אינה מתמודדת עם ההיבט הציבורי ועם ההד שמקרים כאלה זוכים לו בארץ ובעולם. כמו שאירע לארצות הברית במלחמת וייטנאם, אין ספק כי סירוב לשרת בצבא מכרסם בחוסן הלאומי ובעוצמה האסטרטגית של המדינה. גם מה שהתרחש סביב משפט אלאור אזריה, שהואשם בהריגת מחבל כשהיה כבר מנוטרל, הוא תולדה של המשך השליטה הישראלית באוכלוסייה הפלסטינית; הוא מעיד על הדילמה של מדינה שצבאה לא רק מגן עליה מפני אויבים חיצוניים, אלא גם חייב להתמודד מדי יום ביומו עם חיכוך באוכלוסייה אזרחית המבקשת להשתחרר מהכיבוש בו היא נתונה.

סיכום

מלחמת ששת הימים הייתה מלחמת הגנה מובהקת: ב־1967 יצאה ישראל להגן על עצמה מפני צבאות ערב, בראשות מצרים של נאצר, שאיימו על עצם קיומה. המלחמה לא נועדה לכבוש שטחים ולא לשחרר שטחי מולדת שנשארו אחרי מלחמת העצמאות בשליטה ירדנית או מצרית. אבל כמו לכול תהליך היסטורי, נלוו גם למלחמת ששת הימים תוצאות לא צפויות ולא מתוכננות, ששינו באורח דיאלקטי את משוואת הכוחות ואת הדרך בה היא נתפסת הן בישראל והן בעולם. ישראל יצאה מן המלחמה מחוזקת וניפצה את החלום הערבי לחיסולה. אך תוצאותיה של אותה מלחמה, שהשפעותיהן נמשכות זה חמישים שנה, שינו את הנוף והשיח הפוליטי בארץ, העלו לשלטון אישים, גופים ואידיאולוגיות שהיו שוליים עד 1967 והציגו אתגר רציני למעמדה הבינלאומי של ישראל.